

Begrippen Bespiegeling Hoofdstuk 4

aemulatio	In de kunsten: het overtreffen van oudere voorbeelden. Bijvoorbeeld in de renaissance: kunst die is geïnspireerd op regels en voorbeelden uit de klassieke oudheid en deze uiteindelijk weet te overtreffen.
academisch ballet	Danstechiek met vijf klassieke dansposities, vastgelegd door de Koninklijke Academie voor Dans (opgericht door Lodewijk XIV). In de romantiek aangevuld met dans op spitzes, grote zweefsprongen, lifts (tilwerk) en duetten. Wordt ook wel klassiek ballet genoemd.
affectenleer	Muziektheorie uit de late barok die beschrijft hoe muzikale middelen, toonsoorten en instrumenten kunnen worden ingezet om gevoelens uit te drukken.
altaar	Tafel in een tempel of kerk waar rituelen worden uitgevoerd of offers worden gebracht.
amfitheater	Ovaal theater met olopemde zitplaatsen (tribune).
anatomie	In de beeldende kunst: kennis over de manier waarop het menselijk lichaam in elkaar zit wat betreft spieren, verhoudingen, bewegingen, etc. als hulpmiddel bij het weergeven van de menselijke figuur.
aquaduct	Waterleiding ondergronds of bovengronds waarmee de Romeinen over grote afstanden water naar de steden voerden.
aria	Lied voor één zangstem met orkestbegeleiding als onderdeel van een opera, cantate of oratorium. Een aria is wat betreft muziek en tekst ook zelfstandig, los van de opera of andere context, de moeite waard om te beluisteren. Voor solisten biedt de aria de mogelijkheid om te excelleren. Beroemd voorbeeld: <i>La donna è mobile</i> uit Verdi's <i>Rigoletto</i> .
baldakijn	Afscherming als 'hemel'dak boven een troon, altaar en dergelijke.
ballet de cour	Franse benaming voor hofballet of hoffeest. Festiviteiten ter gelegenheid van bijvoorbeeld een kroning of huwelijk van een vorst. Een hofballet bestaat vaak uit meerdere onderdelen, zoals voorstellingen, optochten en diners met veel muziek, dans en mime. Mythologische thema's verwijzen naar de goedheid van de vorst. De combinatie van dans, zang en muziek vormt een belangrijke bron bij het ontstaan van de Franse ballet-komedie en de ballet-opera.

balletkomedie	Blijspel naar het voorbeeld van de klassieke komedie, waarbij het toneelspel wordt aangevuld met en onderbroken door ballet en muziek. Ontstaan aan het hof van Lodewijk XIV door de samenwerking van Molière en Lully.
balletopera	Ontwikkeld door Lully aan het hof van Lodewijk XIV door elementen uit de klassieke tragedie te combineren met ballet de cour en de Italiaanse opera. Een ballet-opera is van begin tot eind ononderbroken op muziek gezet en heeft een vaste indeling waarin een proloog (met actuele inhoud) gevolgd wordt door vijf bedrijven. De onderwerpen zijn ontleend aan de Grieks-Romeinse mythologie. Dans (in de vorm van divertissements) is een vast onderdeel bij deze operavorm.
barok	Europese stijlperiode die begin zeventiende eeuw in Italië ontstaat en voortduurt tot in de eerste helft van de achttiende eeuw. Komt voor in alle kunstvormen. Kenmerkend is de overdadige vorm met veel versieringen die aanstuurt op heftige emoties bij de kijker of luisteraar. Internationaal gezien is de barok de stijl van de contrareformatie en het absolutisme. De laatbarok wordt ook wel rococo genoemd.
basso continuo	Doorlopende bas als begeleiding van zangers en musici in de zeventiende en achttiende eeuw. Men gebruikt hiervoor een verkorte notatie waarbij alleen de baslijn is genoteerd. Vaak zijn cijfers bij de noten gezet, waaruit kan worden afgeleid welke akkoorden de componist bedoelt. Wordt ook wel becijferde bas genoemd.
castraat	Mannelijke sopraan- of altzanger die, als gevolg van een jeugdige castratie, de jongensstem heeft behouden. In de zeventiende eeuw ontstaat de gewoonte castraten de plaats in de laten nemen van jongenssopranen.
chanson	In de middeleeuwen de benaming voor de niet-religieuze liederen van de Franse troubadours. Tegenwoordig een meer algemeen benaming voor Franstalige (literaire) liederen.
clair-obscur	Een groot licht-donkercontrast in een schilderij of tekening waarmee een driedimensionale vorm op een dramatische wijze geaccentueerd wordt. Veel toegepast in de barok.
commedia dell'arte	Komisch en geïmproviseerd (volks)toneel in Italië vanaf eind vijftiende eeuw. Pantomime en acrobatiek vormen vaak een onderdeel van de voorstellingen. Binnen een eenvoudig scenario bouwen de beroepsspelers hun rol al improviserend uit. De toneelvorm kent vaste typen, zoals de zanni (de knechten), Il Capitano en de gierige Pantalone.

	Kostuums en maskers vergroten de herkenbaarheid van de rollen.
contrareformatie	Hervormingsbeweging binnen de Katholieke Kerk die aanving in de zestiende eeuw, deels als reactie op de protestantse reformatie.
contrareformatie	Hervormingsbeweging binnen de Katholieke Kerk die aanving in de zestiende eeuw, deels als reactie op de protestantse reformatie.
coulissen	Verplaatsbaar zijstuk van toneeldecor, vaak een doek, dat spelers van het publiek afschermt.
danssuite	Instrumentaal muziekstuk dat bestaat uit een aaneenschakeling van enkele dansen, vaak voorafgegaan door een korte ouverture. In de danssuite worden muzikale thema's herhaald in verschillende tempi en maten. Deze muziek om op te dansen verzelfstandigde tegen het einde van de zeventiende eeuw tot concertmuziek.
dissonant	Een samenklank die schril (niet harmonieus) klinkt.
divertissement	Letterlijk: vermaak of amusement. Een gedanst intermezzo in een opera of een deel van een ballet waarin de handeling geheel stopt en de nadruk op de dans ligt. Populair onderdeel van vroege Franse opera's en klassiek-romantische balletten.
en dehors	Het met de klok mee naar buiten draaien van de benen vanuit de heupen.
figuurdansen	Dansen waarbij de (horizontale) patronen (figuren) die de groep dansers samen vormen een belangrijk onderdeel zijn. Alleen interessant wanneer dans van bovenaf wordt bekeken, zoals tot de zeventiende eeuw aan de hoven in Italië en Frankrijk.
fresco's	Muur- of plafondschildering aangebracht op een natte kalklaag (al fresco) waardoor pigmenten bij droging in de muur trekken.
gotiek	Laat-middeleeuwse stijl in de architectuur en beeldende kunst. Kenmerkend voor de bouwkunst zijn luchtbogen, spitsbogen en grote raampartijen. Kenmerkend voor de beeldende kunst is het streven naar gedetailleerdheid en realisme.
gregoriaans	Benaming van de eenstemmige Latijnse onbegeleide kerkzang in de Katholieke Kerk.
grotesken	Benaming voor een overdaad aan opeengestapelde en symmetrische versieringen die in de veertiende eeuw zijn aangetroffen bij opgravingen in Rome van resten van het Paleis van Nero. Het woord is afgeleid van 'grot' (onder de grond).
homo universalis	De mens met veelzijdige kennis en vaardigheden op allerlei gebieden (kunsten, wetenschappen, literatuur, fysiek). Een ideaal dat zich in de

	renaissance ontwikkelt als onderdeel van het humanisme.
humanisme	Intellectuele, literaire en wetenschappelijke beweging van de veertiende tot de zestiende eeuw, die elke vorm van kennis wil baseren op de literatuur en cultuur van de klassieke oudheid. De mens is Gods evenbeeld en moet zelf vorm geven aan zijn toekomst (en komt 'naast' God/Christus te staan).
imitatio	In de kunsten: het navolgen en imiteren van oudere voorbeelden. Bijvoorbeeld in de renaissance: proberen kunst te maken zoals de voorbeelden uit de klassieke oudheid.
intermedio	Letterlijk: tussendoor. Oorspronkelijk kort tussenspel tussen de bedrijven van een toneelstuk door. In de renaissance groeien de intermedi uit tot muziek-, dans- en zangspektakels waarvan de inhoud nog steeds losstaat van het toneelspel dat hiermee onderbroken wordt. Wordt ook wel intermezzo genoemd.
jongenskoor	Een koor dat uit jongens bestaat die nog in staat zijn om sopraan- of altpartijen voor hun rekening te nemen. Vaak aangevuld met enkele volwassenen die de tenor- en baspartij zingen. Ook wel knapenkoor genoemd.
jongenskoor	Een koor dat uit jongens bestaat die nog in staat zijn om sopraan- of altpartijen voor hun rekening te nemen. Vaak aangevuld met enkele volwassenen die de tenor- en baspartij zingen. Ook wel knapenkoor genoemd.
kapelmeester	Leider van een kapel, dirigent.
kerktoonladder	Vaste tonenreeksen die voor de kerk zijn vastgesteld maar ook in de populaire muziek worden gebruikt. Ook de majeur en mineur toonladders behoren tot de kerktoonladders. Afspraken over kerktoonladders sluiten bepaalde combinaties van tonen uit.
klassieke oudheid	Aanduiding in de Westerse geschiedschrijving van de periode van de Griekse en Romeinse beschaving van ca. 500 voor Christus tot 500 na Christus.
komedie	Dramavorm ontstaan in het antieke Griekenland die zich van de tragedie onderscheidt door de vrolijke, satirische toon, een volks karakter en vaak goede afloop.
lijsttheater	Type theaterzaal waarbij het vaak verhoogde podium omlijst wordt, waardoor er een scheiding ontstaat tussen het (verhoogde) podium en het publiek. Het publiek kijkt door de lijst in een soort

	kijkdoos. Deze scheiding verhoogt de illusie dat wat zich op het podium afspeelt een andere werkelijkheid betreft dan die van het publiek. Vanaf de negentiende eeuw wordt een toneelgordijn gebruikt dat met het openen en sluiten deze illusie versterkt.
madrigaal	Een meerstemmig lied voor een groep zangers, al dan niet met begeleiding, uit de renaissance of barok op een wereldlijke tekst. Ontstaan in Italië in de veertiende eeuw, populair in de zestiende en zeventiende eeuw.
mecenas	Persoon die geld beschikbaar stelt voor het maken of behouden van kunst, bijvoorbeeld door het verstrekken van opdrachten, het verzamelen van kunst, het financieren van opleidingen, etc.
mehter-band	Korps dat het Turkse leger met muziek (Mehter Marschi) ondersteunt. Ontstaan in het Ottomaanse Rijk. Maakt gebruik van verschillende soorten slagwerk, klarinetten en koperinstrumenten.
Meistersinger	Burgerlijke zangers van eenstemmige liederen in Duitsland in de vijftiende en zestiende eeuw, met als centrum Neurenberg.
minaret	Slanke toren van een moskee, soms losstaand. Vanaf de minaret roept de moëddzin op tot het gebed.
moresque	Snelle, beweeglijke dans in twee- of driedelige maat. Oorspronkelijk een zwaarddans. De mannelijke dansers zijn vaak verkleed als 'Moren' met kleurrijke kostuums met belletjes eraan. Populaire volksdans van vijftiende tot achttiende eeuw.
naumachia	Nagespeeld zeegevecht met op schaal nagebouwde oorlogsschepen. In het Romeinse Rijk werd hiervoor bijvoorbeeld het speelveld in het Colosseum onder water gezet. Later ook aan de hoven in de renaissance als spectaculair onderdeel van hoffeesten.
opera	Muzikaal drama voor zangstemmen en orkest waarbij de muziek en tekst belangrijk zijn. Zang, instrumentale muziek, dichtkunst, acteerkunst, decorkunst en vaak ook danskunst vormen de wezenlijke bestanddelen van de opera.
ouverture	Letterlijk: opening. Instrumentale inleiding van een cantate, oratorium, opera of suite.
palazzo	In Italië is een palazzo een groot prestigieus gebouw als woon-en werkpaleis voor gezaghebbende families of als hoofdkwartier van instellingen.

pantomime	Een vorm van toneelspelen waarbij acteurs een situatie of verhaal uitbeelden met overdreven of gestileerde gebaren, mimiek en lichaamstaal. De vaak wit geschminkte acteurs spreken niet en gebruiken vaak ook geen rekwisieten.
patroonheilige	Begrip binnen de Katholieke Kerk. Heilige van wie men bij het doopsel de naam ontvangt, ook wel doopheilige genoemd. Ook (beroeps)verenigingen kunnen hun eigen patroonheilige hebben; zo is de evangelist Lucas de patroonheilige van de (kunst)schilders en is het St.-Lucasgilde een gilde voor kunstschilders.
pilaster	Decoratieve, rechthoekige halfzuil die een stukje uit een gevel naar voren komt. Verwijst meestal naar de klassieke bouwvormen.
polyfonie	Letterlijk: meerstemmigheid. Meerstemmige compositietechniek waarbij elke stem een zelfstandige melodie volgt.
prima pratica	Muziekstijl uit de zestiende eeuw die teruggrijpt op de regels uit de renaissance. Gebruikt de kerktoonladders (modi) en vermijdt overdaad in muzikale uitingen en gebruik van instrumenten.
processie	Plechtige kerkelijke optocht, waarin vaak heilige voorwerpen worden megedragen. Vaak onderdeel van een viering en voorafgaand aan de dienst of mis, soms als extra inspanning om begane fouten goed te maken.
recitatief	Onderdeel van een opera of oratorium waarin de solist een verhaal vertelt (reciteren betekent voorlezen). De melodie is sober, met weinig toonhoogteverschillen en kleine intervallen. De begeleiding bestaat uit ondersteunende harmonieën op de belangrijkste woorden.
reformatie	Hervormingsbeweging in de zestiende eeuw binnen de christelijke kerk die uiteindelijk leidt tot het ontstaan van het protestantisme. Aangevoerd door Luther, die de Katholieke Kerk in 95 stellingen aanklaagde. Hij wilde de Kerk zuiveren van de misstanden die er langzamerhand waren ontstaan.
reformatie	Hervormingsbeweging in de zestiende eeuw binnen de christelijke kerk die uiteindelijk leidt tot het ontstaan van het protestantisme. Aangevoerd door Luther, die de Katholieke Kerk in 95 stellingen aanklaagde. Hij wilde de Kerk zuiveren van de misstanden die er langzamerhand waren ontstaan.
reliken	Overblijfselen van een heilige. Relieken kunnen delen van het stoffelijk overschot van de heilige betreffen (primaire relieken) of voorwerpen die de heilige heeft aangeraakt (secundaire relieken). Ze

	worden meestal bewaard in duur bewerkte houders (reliquarium) of kasten (relikschrijn).
renaissance	Opleving van de idealen en kunst van de klassieke oudheid. In de veertiende eeuw opgekomen in Italië, met als centrum Florence, later verspreid over heel Europa. Studie en wetenschap staan hoog in aanzien, het wereldbeeld is humanistisch en de invloed van niet-kerkelijke opdrachtgevers neemt toe.
retorica	De kunst om goed te spreken in het openbaar.
satire	In de klassieke oudheid tot ontwikkeling gekomen theatervorm waarbij de spot wordt gedreven met actuele alledaagse gebeurtenissen en personen. Niet altijd te onderscheiden van de komedie.
seconda pratica	Muziekstijl uit de zestiende eeuw die afstand neemt van de muziekstijlregels uit de renaissance. Tegenhanger van de prima pratica met meer compositievrijheid bij het gebruiken dissonantie en contrapunt.
toneelmachinerieën	Mechanische installaties waarmee in een theater decors kunnen worden bediend en theatrale effecten worden bereikt.
tragedie	Dramavorm ontstaan in het antieke Griekenland. Heeft een ernstige handeling – met universele thema's als liefde, eer, verraad en wraak – en voorname personages. De hoofdpersoon begaat een groot ongeluk, meestal door een combinatie van noodlot en eigen handelen, met vaak een fatale afloop.
traktaat	Verhandeling of verklaring over een afgebakend onderwerp, bijvoorbeeld op het gebied van kunst, filosofie of religie, in de vorm van een pamflet of als onderdeel van een boek.
zuil	Vrijstaande, verticale en cilindervormige ondersteuning. Soms een vrijstaand monument.
zurna	Dubbelriets hobo die veel in de Turkse muziek wordt gebruikt, vaak in combinatie met slagwerk. Het instrument heeft een scherpe, harde toon en is geschikt als instrument om in de buitenlucht te bespelen.